

AFIRIK CIITI TIRAA KAŋ GA HAGGOY NDA ZANKEY ALHAKEY NDA I BAAFUNA KAŋ BOŋ I WAAFAKU.

I WAAFAKU WONE YAŋ BOŋ :

GANDA SINTINA : ALHAKEY NDA TILASEY

DUMBARI SINTINA : ALHAKEY NDA ZANKEY HALLASIYAŋEY

Ciiti fondo sintina : Tilasey kaŋ go laabey kaŋ margu boŋ

Ciiti fondo 2 : Zanka maana

Ciiti tira wo ra zanka manci kalaboro kulu kaŋ mana du jiiri way cindi hakku

Ciiti fondo 3 : Fayanka-fayanka si

Zanka kulu gonda fondo a ma nafa nda nga alhakey nda nga bonŋ-duurey kaŋ ciiti tira wo gorandi, kaŋ sinda fayanka-fayanka : ga-kuurey, dumey, alboro wala wayboro, ciiney, addiiney , siyaasa wala diiyan fo yaŋ do haray. Arzaka, taka wala alhaali kulu kaŋ no nda mo kaŋ sinda fayanka-fayanka fondo followka hayrayey wala gaayika do haray.

Ciiti fondo 4 : Zanka nafa fondo beero

1. Sijiri kulu kaŋ ga zanka guna kaŋ boro wala hini sambu zanka nafa fondo beero no i hima ga daŋ jine.
2. Ciiti alhaali wala saruusi fondo kulu kaŋ ra zanka ga hin ga salaŋ, i ga te hari kaŋ ga naŋ i ma hangan nga bumbo se wala boro adilante kaŋ ga hin ga furo dirawo din ra, nda mo hino ma yadda a diiyanjo ga, sanda mate kaŋ ciiti fondey na a gorandi nda.

Ciiti fondo 5 : Baafunay nda jine-koyyaŋ

1. Zanka kulu gonda fondo a ma baafunay. Alhako wo boro kulu si hin ga a tunandi. Alhako wo ciiti ga a batu.
2. Laabey kaŋ yaŋ yadda nda ciiti tira wo hima ga gurjay zanka baafuna haggoyyaŋo nda zaadayaŋo ce ma kay alhaali kulu kaŋ ra no.
3. I si hin ga fundi kaayaŋ ciiti te zanka yaŋ kaŋ na taali beeri te se.

Ciiti fondo 6 : Ma nda laabiizetaray

1. Zanka kulu gonda alhaku, za a hay, i ma a no ma.
2. Za zanka hay, i ma a hantum tira kaŋ i gorandi wo-din ma ga.
3. Zanka kulu gonad fondo, i ma a no laabiizetaray tira.
4. Laabey kaŋ yadda nda tira wo na alkawli sambu ga mo daŋ i gomnatey ma yadda nda fonda kaŋ ne zanka kulu gonad alhaku a ma du laabo kaŋ ra a hay laabiizetaray tira, a sinda a ma laabu waani fo laabiizetaray ceeci mate kaŋ ciiti tirey na a ci nda.

Ciiti fondo 7 : Boro ma ci ni diiyanqo

Zanka kulu kaŋ ga hin ga salaŋ ga hin ga du fondo ga ci nga diiyanqonga baayi raskuray kulu do haray, nda a ma nga diiyanqo toonandi kaŋ manci nda ciiti fondey taamuyaŋ.

Ciiti fondo 8 : Fondo kaŋ ga furo sata ra

Zanka kulu gonad fondo a ma furo sata ran da mo a ma hin ga koy lakkal-kanaymarga do mate kaŋ hino na a ci nda.

Ciiti fondo 9 : Boro baayi, lakkal nda addiini

1. Zaka kulu boŋ baayi, lakkal nda addiini boŋ.
2. Hayrayey wala da a ka nda gaayika hima ga yaamaryaq nda fondo-fondo yanq sambu, alhakey fondo ra kaŋ ga hagu nda koociya hiney nda a zaadayaŋ fondo beero.
3. Laabey kaŋ waafaku nda tira wo huima ga hayrayey tilaso beerandi wala da a ka nda gaayika, i hima ga yaamaryaq nda fondo sambu kaŋ ga naq a ma nafa ngey alhakey mate kaŋ ciiti fondey nda laabo sijiri beerey kaŋ i ga goy nda fondo wo ra.

Ciiti fondo 10 : Zankey boŋ baafuna hallasa

I mana hima ga zanka kyulu dorandi nda hari kaŋ a mana ban da nga boŋ baafuna ra, a jayzey almayaalo wala hari kaŋ ga hima nda ya-din, wala hari kaŋ ga a burcintara maray wala bin a mayo boŋ, i ma faham mo ga bay kaŋ lookaci kulu hayrayey gonad fondo i ma koociya kuru a wane ce-dirawey ra.

Ciiti fondo 11 : Cawandiyaq

1. Zanka kulu gonad fondo i ma a cawandi.
2. Zankey cawandiyaqo ga naq (boona):
 - a) Koociya ma zaada nga boŋ se, a kookarey nda a hiney lakkalo do haray kala i ma bukaata;
 - b) I ma i zuga, i ama borey ahlakkey beerandi nda ngey boŋ-duure beero, sanda day harey kaŋ yan I ci Sankey kaŋ yan Afirik laabey boŋ kaŋ yan ga koyborey alhakey nda laabiizey do haray, kaŋ ga salaŋ nda za-jinda nda borey alhakey kaŋ boŋ laabey

waafaku;

- c) Harey kañ i ga yadda nda Afirik doñ naamey hallasa nda gaabandiyajo;
 - d) I ma koociya soola a ndujna gora ma boorijama kañ go nga boñ baayi ra, fahamay ra, cindi care se yañ ra, salañ ga yeti care me ra, care beerandiyan ran da corotaray fondo ra laabey nda care game ra, dumi-dumey game ran da addiini satey;
 - e) I ma laabo boñ-duura nda a burcintara batu
 - f) I ma gorandi hari kañ ga nañ Afirik ma te afo, i ma care di, i ma i bangandi ;
 - g) I ma borey zuga i ma haggoy ndangey windanta nda laabo arzakey ;
 - h) I ma zanka kulu safaray jina fahama bangandi;
3. Laabey kañ waafaku tira wo boñ na sanka yañ kañ ga hagu nda sambu ga du ga alhako wo ka taray, waana-waana i na sanka sambu:
 - a) I ma cawandiyajo tilasandi kañ sinda nooru taayañ;
 - b) I ma cawandiyaj sasabantey zugafondo dumi-dumi yañ ra, moso-moso boñ kala a ma ka yaamo kala bora kulu ma nafa nda;
 - c) I ma fondo yañ sambu ga gaabi no zankey waati kulu lokkol koyyañ boñ, i ma du ga zabu zanka ize-way fahamantey kañ sinda fondo (hina buuney) ga kañ ga nañ i ma du cawyaj biirimay followka nango kulu haray ;
 4. Laabey yañ na kambe dake tira wo ga ga haggoy nda hayrayey alhakey nda tilasey wala bine a gaayiko timmanta, a ma suuban izey se lokkol kañ manci wokañ gomnato sinji, a ma te mo lokkol kañ ga tu hiirey kañ hino gaayi kañ ga nañ zanka biirima nda a addiina kañ ga waafaku nda a jine-koyyañ ;
 5. Laabey kañ yan margu ga tira wo gorandi na sanka yañ kañ ga hagu nda sambu kañ ga nañ zanka kulu lokkol fo mayray ra wala nga hayrayey, i ma a adamayzetara daahirandi nda i ma a beerandi mate kañ tira wo na ci nda.
 6. Laabey kañ yan margu ga tira wo gorandi na sanka yañ kañ ga hagu nda sambu ize-wayey kañ ga kun negey cawo ra hala i ga koy ga caw ga ban i ma du fondo ga koy nda jina negey hina me.
 7. I mana hima ga sanniizey kañ i ci ciiti fondo ra sambu ga dañ hari kañ ga borey boñ-duura gazandi wala sata, i ma cawandiyaj do sinji, i ma a hawzu kala nda harey kañ yañ i gaayi ciiti fondo dumbi sintina ra. I ma dañ me ga nda koyne cawandiyajo kañ i ga te lokkolo wo ra ma goy nda fondey kañ gomnato sijiri.

Ciiti fondo 12 : Alzanaaye foorey

1. Laabey kañ yan waafaku yadda nda zankey alhako, fulanzama nda alzanaaya. I gonad alhaku i ma fooru, i ma boñ-feeray foori yañ te kañ ga saba nda i jiiro i ma kambe dañ negey boñ se alzanaaye fondey ra.
2. Laabey kañ yan waafaku na zankey foori-foorey ra furoyañ alhako kayandi alzanaaye fondey ra kañ ga nañ i ma ba gumo ga bora kulu wasa.

Ciiti fondo 13: Zanka leebantey

1. Zanka kulu kañ gonda leebu lakkalo do haray wala ga-hamo do haray gonda alhaku i ma fondo yañ sambu kañ ga hagu nda i ga-hamey nda i lakkaley kañ ga i burcintara tabbatandi kañ ga nañ, i ma negey boñ wasa nda i ma kambe dañ al-umma baafuna ce-dirawo ra.

2. Laabey kañ yan go sata wo ran a sanka sambu hina kañ go i se deedandi me, i ma zanka leebanta nda borey kañ yan boñ a haggoyaño go gaakasina kañ ga hagu nda kañ i hā koociya alhaalo se i ma a batu fondo followka ra kañ ga nañ zanka leebanta ma du dondonyaŋ fondo ama du ga hin ga goy sambu nda alzanaaye foori-foorey kañ ga nañ a ma du ga furo nga hina me, a ma ma kaaniyo nda ndujja fahama nda a lakkalo zaadayajo.
3. Laabey kañ yan waafaku nda tira wo ga ngey hina kañ go i se dañ ga du ga zankey kañ yan gonda leebu lakkaley nda i ga-hamey do haray kañ ga nañ i ma ma ngey dirawey kaani, i ma du ga furo jama marga-marga fuwey kañ cinarey koy beene nda nangu kulu kañ i ga boona i ma koy.

Ciiti fondo 14 : Ga-ham nda safaray saruusey

1. Zanka kulu gonda alhaku a ma ma nga ga-ham baano do haray kaani mate kañ a hima nda.
2. Laabey kañ yan waafaku nda tira wo na sanka sambu i ma goy timmante te alhakey wo boñ, waana-waana i ma ce-diraw yan sambu fondey wo ra:
 - a) I ma wayborey kañ go ga yaari gaakasinay hayyaño ga zankey buuyaño ma zabu;
 - b) I ma safari dañ zankey goray ra nda safara kañ ga hagu nda i kulu se i ma lakkal nañ safaray sintiney ma zaada;
 - c) I ma dsaj zankey goray ra ḥwaari kañ ga hagu nda nda hari hanno;
 - d) I ma tangam ga w anda zankey doorey nda ḥwaayandiyaŋ timmante safaray sintiney fondo ra;
 - e) Wayborey kañ yan gonda gunde nda wo kañ yan go ga naanandi ma du safaray kañ hagu nda;
 - f) I ma boro boñ safara gaabandi nda cawandiyajo nda koyne saruusey kañ ga haggoy nda jandi danjaŋ hayyaŋey nda care game ra;
 - g) I ma dañ sijiri yan saruusey ra kan yan ga haggoy ndaga-ham baani tiksa laabo sijiri beeray ra;
 - h) I ma haggoy kañ ga nañ laabo kunda-kundey waana-waana baabey, zankey jine-funey nda goyteerey kañ yan go ga goy kwaarey ra, i ma i laabarandi nda i ma i zuga i ma goy nda beeray, zankey ga-ham baano nda ḥwaaro do haray. Zanka ma naanu nga jaño ga nafey, hananyaŋ nda batama hananyaño nda windi ra hasaraw nda haawi kañ ga himand'ey;
 - i) I ma goy nda himma nda gandey kañ yan go ngey boñ goray ra nda gandey kañ yan go batama ra nda borey kañ yan ga nfaani nda sijirey kañ ga haggoy ndazankey ga-ham baano tiksa;
 - j) I ma kambe dañ da laasaabu no, da nooru no, a ma te kan satey kañ yan go batama ra ga te ga arzaka margu zankey ga-ham baano tiksa ma zaada fondo ra;

Ciiti fondo 15 : Zankey goyandiyajo

1. I ma zanka haggoy nda tilas goyey kañ yan ga kande a se sanday wala mo kañ ga a cawo butugu wala kañ ga a ga-ham baano dorandi wala mo a ga-ham baano zaadayajo, lakkalo, birima nda ndujja gora;
2. Laabey kañ yan waafaku nda tira wo ga ciiti nda saruusi fondey kañ i sambu kañ ga hagu nda ga du ga ciiti fonda wo tabbatandi kañ ga boona ga koynda saruusi fondey kañ i

daahirandi nda wo kañ i mana gorandi nda goyey kañ ga hima nda mate kañ ndujna goyteerey kunda bambata kañ lamba zankey ga na filla nga tirey ra.

Kuray kulu na sanka sambu sonda:

- a) I na ciiti gaayi fondo followku ra jiiri me kañ a hagu nda bora ma goy wone wala wone te,
- b) I ma sijiri kañ hagu nda gorandi lookaco nda goy fondey do haray,
- c) I na ciiti fondo yañ kañ ga hagu nda soola wala jukkeyañ kañ ga nañ i ma goy nda ciiti fonda wo,
- d) I ma dogonandi kañ ga nañ laabaro ma to kundey do.

Ciiti fondo 16 : Zankey hallasa ga wa nda kambe-kuna-futayey

1. Laabey kañ yañ waafaku nda tira wo na ciiti saruusi, ndujna cawyaj do haray sanka yañ sambu ga du ga zanka haggoy ga wa nda kambe-kuna-futayey, gurzayañ kañ adamayze mana hagu nda kañ ga a tankata feeri waana-waana hari kulu kañ ga a ga-hamo wala a lakkalo maray. I ma dokkoray wala kambe-kuna-futay, mo-jine do haray kambe-kuna-futay waati kañ a go a hayrayey se, a gaayiko timmanta wala a kokkolo jine-funa wala mo boro kulu kañ dumi kañ go ga zanka gaayi;
2. Hallasay ce-dirawey kañ i sambu ciiti fondo ra gonda fondo timmante yañ kar ga nañ I ma du ga kunda kañ ga zankey hinne kuru gorandi I ma kambe dañ ga du ga fondo yañ wala harey kañ yañ ga hima nda, diiyan nda ciiyañ da I du zanka kañ I dokkoray wala wo kañ I kambe-kuna-futay, I ma du ga ciiti fondov sambu nda konkonso te koociya boñ, sanno wo boñ-zaayaño nda ganayaño.

Ciiti fondo 17 : Zanka kayney ciiti saruuso

1. Zanka kulu kañ i tuuma wala wo kañ taalo bangay kañ ra ciiti fondo taamu gonda alhaku i ma te a se nga kambe ciiti kañ ga koy nda koociya alhaalo, a burcintara, a adamayzetara, kañ ga koociya beerandiyajo gaabandi, borey alhakey nda i boñ-duura timmanta nda cindey.
2. Laabey kañ yañ waafaku nda tira wo ga hima :
 - a) I ma mo dañ kañ ga nañ zanka kulu kañ i gaayi (diiyan) wala mo kasiize, wala wo kañ i ganji a ma te nga ibaayi, i ma si a kambe-kuna-futay wala karyan laalo kañ ga a maray kañ adamayze mana hagu nda ;
 - b) I ma mo dañ kañ ga nañ zankey nda albeerey ma si te diire fu fo wala kasu fu fo ;
 - c) I ma mo dañ zanka kulu ga kañ na ciiti fondo taamu ;
 - i. I ma si zanka te taali teeri kala nda i tabbatandi kañ nga ga ci taali teero,
 - ii. I ga a laabarandi nda a taaley kañ a te, i ga dañ mo a goray ra boro kañ ga sanni bare da a si ma ciina kañ i go ga salañ,
 - iii. A ga du gaakasinay kañ ga hagu nda kañ ga hima nda a ma du nga boñ faasayaño soola,
 - iv. Ciiti fu kañ sinda baara-baara ma waasi ga ciiti zanka se, da i tabbatandi kañ a na

taalo te a gonda fondo a ma nga hêeno toonandi ciiti fu beerey do.

- d) I ma laabari nookey nda borey ganji I ma goro ciito din do;
- 3) Koociya wo ciito alwaato din ra, nufa cimi-cimo da i tabbatandi kañ a na ciiti fondo yañ kañ to kasu taamu: i ga a juke, a yeetiyañ nga almayaalo wala borey ra.
- 4) I ma jiiri sasabante yañ gaayi kañ mana toor'a, i ma a sambu boro kañ mana to ciiti fondo taamuyañ kañ to kasu ga.

Ciiti fondo 18 : Almayaali hallasa

Almayaali ga ci borey gora ganjo. Hino hima nda a ma haggoy nd'a, a ma di a se, a ma du ga goro ga zaada.

1. Laabey kañ yañ waafaku nda tira wo na fondo yañ kañ ga hagu nda sambu koociya hayrayey alhakey nda i gonguyanjeñ ma saba ga simba zankey do haray alwaati kañ cine i go care ga wala mo waati kañ cine i na care tañ. Ba da i fay no, i hima ga fondo yañ sambu kañ ga zankey haggoy.
2. I mana hima i ma zanka kulu ganji hayrayey ra afo ma a gaayi hijay goray kulu kañ dumi ra no i go.

Ciiti fondo 19 : Hayrayey hallasa nda i safara

1. Zanka kulu gonda alhaku hayrayey ma a hallasi nda i ma a safar, a ma baafunay nd'ey mo. Zanka kulu no i si fay ga ka nga hayrayey ga kala nda yaddayañ boñ wala ciito yaddayañ boñ mate kañ i na ci nda ciito fondey ra. A ma te mo fayyaño wo gonda nfaani beeri koociya se.
2. Zanka kañ i fay ga ka nga hayrayey ra afo ga wala mo i kulu ga gonda fondo a ma si naakafosintaray dumbu negey game ra, a ma si fay mo a ga i zuure alwaati kulu.
3. Da gomnato do no fayyaño din fun, a ga hima ga daj zanka goray ra a almayaalo boro fo kañ ga a no laabari hayrayey wala almayaalo borey boñ. Laabey kañ go sijiro wo ra ga haggoy kañ ga nañ hääyaño din ma si kande jañ-ga-sabakasinay bora nda borey game ra, dirawo din ra.
4. Zanka kañ gomnato di, a ga a hayrayey wala a gaayika no laabaari waasi-waasi boñ mate kañ a hagu nda.

Ciiti fondo 20 : Hayrayey jine-funtara

1. Hayrayey wala boro kañ go ga koociya gaayi ga ci bora kañ ga a no biirimay hanno kañ ga nañ a ma zaada, a ga tilas i ga:
 - a) I ma mo daj ga faham nda hari kañ zanka ga boona,
 - b) I ma kande negey kookari negey hina wane daliiley do haray kañ ga nañ koociya baafuna ma boori,
 - c) A biirima fondo ra, i ma haggoy nda a adamayzetara nda a burcintara.
2. Laabey kañ yañ waafaku nda tira wo na sanka yañ sambu kañ ga hagu nda negey hina me nda mate kañ i laabo alhaalo go nda kañ ga nañ:
 - a) I ma hayrayey gaakasinay wala koociya gaayikey waati kañ koociya gonad muraadu, i ma sijiri yañ soola waana-waana ñwaayandiyajo, ga-ham baano, cawandiyajo, bankaara nda nangu kañ a ga baafunay,
 - b) I ma hayrayey wala boro kañ go ga koociya gaayi gaakasinay kañ ga nañ i ma du ga negey tilasey toonandi koociya biirima ra. I ma nañ satey kañ ga haggoy nda koociya safara nooyanjeñ ma zaada.

c) I ma te hari kañ ga nañ zankey kañ yañ almayaaley wala hayra hinka go ga goy , i ma i no saruusey kañ yañ ga haggoy nda zankey gaayiyaño se.

Ciiti fondo 21 : Zankey hallasiyaño ga wa nda al-umma nda i naamey te-goy laaley

1. Laabey kañ yañ waafaku nda tira wo na fondo yañ kañ ga hagu sambu ga du ga naamey nda teera laaley boñ-za kañ ga koociya baafunay hanna, burcintara, beera, zaadayaño fondo ra, waana-waana :
 - a) Naamey nda teegoyey kañ ga a ga-ham dorandi kañ ga to a se aloomar ciine ga,
 - b) Naamey nda teegoyey kañ yañ ga fayanka dañ zankey game ra zama se alboro no wala wayboro, wala bine mafaari fo yañ ma ga,
2. I na zankey hijandiyano ganji, i na fondo ce-kayante yañ sambu ga marga nda ciiti fondo yañ kañ ga nañ i ma si zankey hijandi kala da i to jiiri way cindi hakku. I tilasandi mo hijayey kulu i ma i hantum tira beero boñ kañ gomnati gorandi.

Ciiti fondo 22 : Fitiney nda wangey

1. Laabey kañ yañ waafaku nda tira wo na sanka sambu ga goy nd'a, i ma goy nd'a mo. Ndunjna adamayzeta ray ciito kañ ga goy waati kañ fitina kañ ga zankey guna gumo ka.
2. Laabey kañ yañ waafaku nda tira wo na sanka yañ sambu kañ ga hagu kañ ga zankey batu i ma si furo fitiney ra waana-waana laabey nda care game ra konnaamayey.
3. Laabey kañ yañ waafaku nda tira wo hima ga te mate kañ a ga tilas i ga nda, mate kañ ndunjna adamayzeta ray ciito na ci nda, i ma fuula kwaarayey hallasi fitina waate, i ma fondo kañ i ga hin ga sambu gana ga du ga zankey haggoy waana-waana wo kañ yañ ga yanja lamba.

Ciiti fondo 23 : Zankey kañ yañ na ngey laabo nañ fitina, sakullu wala lakkaltunay nda hari kañ ga hima nd'ey se

1. Laabey kañ yañ waafaku nda tira wo na fondo yañ kañ ga hagu sambu kañ ga nañ zanka kañ go ga cee ci nga ma du fondo kañ ga goro laabu fo ra wala kañ du fondo kañ ga goro mate kañ ndunjna wala laabo ciiti fonda na ci nda ma te i ma goy nda fondey din. I ma dañ a goray ragaayiyañ timmante, a ga ciya hayrayey go a banda no wala i si a banda, a ma du ga haggoy nda gaakasinayey kañ a go ga batu alhakey kañ ciiti tira gorandi fonda wo ra wala ndunjna ciiti tira fo adamayzeta ray do haray nda adamayzeta ray alhaku kañ boñ laabey waafaku.
2. Laabey kañ yañ waafaku ga di ndunjna laabey satey kañ yañ ga haggoy nda zankey kañ yañ dira ngey laabey ra hallasa nda gaakasina se, i wane kookaro zankey haggoyyañ nda i hallasa kañ boñ i salañ ciiti wone dumbi sintina ra kañ ga nañ i ma zankey hayrayey wala i boro maaney cee ci i ma du laabari timmante yañ, i ma du ga i yeeti ngey almayaaley ra.
3. Da i mana hin ga di koociya hayra ba afo, a gaayika wala a jaakafosin maanante, zanka hima ga du hallasay follonka danga zanka kañ si nga almayaalo ra alwaati dunguryo ra wala alwaati kuuku banda sabiili kulu kañ fondo ra no.
4. Fondey kañ i sambu ciiti fonda wo ra, i ga goy ndey zankey kañ yañ gana laabu follonka :

balaawu se, care fitina, fuula kwaarey lakkal-tunay wala arzaka fondey nda care boj gora sarayaq wala mo mafaari kulu kaq no.

Ciiti fondo 24 : Ta-ga-biiriyaq

Laabey kaq yaq waafaku na fondo sambu ta-ga-biirima boj kaq ga naq zanka alhaku beero ma bara jine alhaali kulu ra, i na sanka sambu waana-waana :

- a) I ma sata gaabikooni kaq yaq ga waani goyo gorandi ga du ga sanni yaq gaayi ta-ga-biirima do haray mate kaq ciito na gaayi nda wala fondey kaq yaq ga goy diraw followka ra, wone wo kulu si hin ga te kala da i du laabari ce-kayante yaq i ma du ga bay hala i ga ta-ga-biirima yaddandi, i ma laasaabu nda hari kaq go koociya nda nga hayrayey game ra, a hayra maanantey nda a gaayika. Da i te ya-din, borey wo kaq sanno ga guna, I yadda nda biirima mafaaro hari banda kaq I du yaamaryaq fondo wone ra.
- b) I ma bay kaq i ta-ga-biirima kaq ga hiiri daaru laabey kaq yadda nda tiro ra ga hin ga tekoray banante kaq ga zanka haggoyyaqo ce-kayandi da zanka si hin ga goro aiyaalo kaq hima ga a gaayi wala almayaalo ga a ta-ga-biiri wala da i si hin ga a gaayi a ma boori a laabo ra.
- c) I ma mo daq kaq ga naq zankey kaq yaq ga hiiri daaruuyaq ta-ga-biirima ga guna ma du hallasay followka kaq ga saba nda a laabo wano.
- d) I ma fondey kaq ga hagu nda sambu kaq ga naq waati kulu kaq hiiri daaruuyaq ta-ga-biiryaqo ka, a ma si koy ga te borey kaq go ga ceece ngey ma koociya gaayi se fatawci nangu.
- e) I ma ciito nufey bangandi ga du ga sabakasinay gaayi laabu hinka wala laabey game ra, i ma yadda kaq ga naq ce-dirawo ra koociya gaayiyaqo do laabu fo ra, hino wala sata gaabikooney ma ta-ga-biiryaqo te a ma boori.
- f) I ma fondo yaq gorandi kaq ga naq ta-ga-biiriizo baafuna ma boori.

Ciiti fondo 25 : Hayrayey ga ka-bandayan

1. Zanka kaq i fay nda nga hayrayey alwaati dunguryo wala alwaati kuku ra mafaari kulu kaq se no, a gonda alhaku i ma a hallasi, a ma du mo gaakasinay hanno,
2. Laabey kaq yaq waafaku nda tira wo na sanka sambu ga mo daq ga:
 - a) Kaq ga naq zanka alaatuumi wala wo kaq i fay nda nga hayrayey alwaati dunguryo wala alwaati kuku ra, wala wo kaq a tilas i ma a ka nango din ra, a hima ga du almayaali fo yaq wala mo nangu barmayyaq kaq manic a almayaali fo, wala i ma a daq sata fo kaq ga hagu nda kaq ga haggoy nda koociya
 - b) I hima ga sanka yaq sambu kaq ga hagu nda, i ma du ga koociya ceece ga a margu nda nga hayrayey. Da fayyaqo wo laabu waani ra no a te hari kaq fitina wala balaawu kande.
- 3) Hala i te niyya i ma koociya te ta-ga-biiriize, ga marga nda a nufa beero, i ma si dijnjan mo a cawandiyajo, a dumo tiksa, a addino nda a ciina.

Ciiti fondo 26 : Hallasay ga wa nda fayanka-fayanka nda baara-baara

1. Laabey kañ yan waafaku nda tira wo na sanka yan sambu afo-fo wala care banda, i ma du ga koociya harey kañ yan a ga ba dañ jine, danga zankey kañ yan go laabey kañ yan ra fayanka-fayanka go ;
2. Laabey kañ yan waafaku nda tira wo na sanka yan sambu afo-fo wala care banda, i ma du ga koociya harey kañ yan a ga ba dañ jine, danga zankey kañ yan go laabey kañ yan ra baara-baara go wala mo laabey kañ yan go ga afo yan may ;
3. Laabey kañ waafaku nda tira wo na sanka yan sambu ga kande zankey se gaakasinay alwaati kulu kañ a hima nda, i ma himma dañ ga fayanka-fayanka wala baara-baara ka Afirik laabey ra.

Ciiti fondo 27 : wayboro wala alboro ga kañyan

1. Laabey kañ yan waafaku nda tira na sanka yan sambu ga du ga zankey hallasi ga wa nda harey kulu kañ ga hima nda waykuuray, ga du ga i ganji :
 - a) I ma zanka zuga wala i ma a tilsandi ga dañ waykuuray fondo ra;
 - b) Zanka dañyan a ma waykuuray wala hari kañ ga hima nda wo-din yan dumi teeyan;
 - c) Zanka dañyan goyey, foori-foorey wala talla waykuuray wane.

Ciiti fondo 28 : Kwaaya hanjan

Laabey kañ yan waafaku nda tira wo na sanka yan sambu kañ ga hagu nda ga du ga zankey haggoy nda kwaaya hanjanjo mate kañ ndujja tirey na a fahamandi nda mayrayo ra. I ma i ganji mo i ma furo a day ga neera raw ala hari kañ ga hima nda ya-din.

Ciiti fondo 29 : Zankey fatawco, i haamayyaño nda i bara-karyaño

Laabey kañ yan waafaku nda tira wo na sanka sambu ga du ga ganji :

- a) Zankey fatawco wala i haamayyaño mafaari kulu kañ se no, wala alhaali kulu kañ dumi no, wala mo boro kulu kañ dumi no ba da a hayrayey no wala a gaayika ;
- b) I ma zankey dañ bara-karyañ.

Ciiti fondo 30 : Zankey kañ yan jañey go kasu

Laabey kañ yan waafaku na sanka yan sambu ga du ga fondo yan gorandi wayboro ga-hinkakoyey se nda ize-jañey kañ yan go ga naanandi nda zanka wayborayzey kañ i tuuma wala kañ na taali te kañ to i se kasu ga, i na sanka yan sambu waana-waana:

- a) I ma mo dañ kañ ga nañ nda taali kañ to kasu ga no i ma i guna jina alhaali kulu ra waati kulu kañ no i na ciito dumbu jañey wo se;
- b) I ma gorandi, i ma bangandi mo fondo yan kañ ga sata yan dañ kañ ga i kaso boryandi;
- c) I ma sata yan sjiri jañey wo se kañ ga haggoy nda diira;
- d) I ma mo dañ ga du ga ganji i ma ja nda nga izo di kasu ;

- e) I ma mo daŋ ga ganji i ma fundi kaayaŋ dumbu wayborey wo se;
- f) I ma mo daŋ kaŋ ga naŋ kasu fuwey hawzuyaŋ nufa ma ciya waybora se barmayyan, ye-
ga-kaayaŋ almayaalo ra nda ye-ga-furoyaŋ al-umma ra.

Ciiti fondo 31: Zankey tina

Zanka kulu gonda tinay yaŋ nga almayaalo, al-umma, gomnato wala al-umma kulu kaŋ dumi no kaŋ i daahirandi ndujŋna laabu-laabey do haray. Koociya jiiro deedandi nda a hina, ba i go ga sikka nda harey kaŋ i zabu tira wo ra, a ga tilas a ga:

- a) A ma tangam lakkal-kanay ma ka nga almayaalo ra, a ma nga hayrayey beerandi nda a jine-funey nda boro kulu kaŋ zzen'a alhaali kulu kaŋ ra nda a ma kande i se gaakasinay waati kaŋ i gonda a muraadu;
- b) A ma goy nga laabo se, a ma nga gaabo nda nga bayra daŋ a goray ra ;
- c) A ma al-umma nda laabo care gaakasina batu a ma a gaabandi mo ;
- d) A ma Afirik laabey naami-naami beerey batu, a ma i gaabandi mo a wane gora ra nda al-umma ra nda boro cindey gora ra, care-se-yaafayan, salan-ŋ-ga-ye-care-me-ra-yaŋ ra, saaware ra, a ma kande nga gaakasiana al-umma biirimay hanna do haray.
- e) A ma laabo boŋ-duura nda a burcintara batu a ma i gaabandi mo ;
- f) A ma gaakasinay nga hina wane fondo kulu kaŋ ra no nda deedandi kulu kaŋ ra no, a ma kande nga kookaro Afirik laabey ma te afo sijiro ra.